

Hejl, František

Humanistické názory o původu a vztazích mezi slovanskými národy

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy. II.* Hejl, František (editor); Kolečka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, pp. 11-24

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121261>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I

FRANTIŠEK HEJL

HUMANISTICKÉ NÁZORY O PŮVODU A VZTAZÍCH MEZI SLOVANSKÝMI NÁRODY

Vynikající znalec slovanského dávnověku, důstojný pokračovatel díla Pavla Josefa Šafaříka — Lubor Niederle — v 2. kapitole 1. svazku I. dílu svého vynikajícího díla *Slovanské starožitnosti*¹ napsal:

„Slované nemají žádné pozitivní zprávy historické, jež by nám osvětlila jejich povstání. Ani nějaké zaručené tradice lidové o původu, nějaké genealogie mytické, podobné těm, jež měli Germáni nebo Řekové, u nich nenalzáme. Ba ani bližší příbuzenství s jinými národy není historicky projevono. V starých zprávách historických, jež nám o nich podávají zvěsti, předstupují před nás Slované pojednou jako hotový národ vedle jiných, bez nejmenší zmínky o tom, odkud a jak se tu vzali a s kým jsou příbuzní. Všechna spojování Slovanů s jinými souvěkými nebo staršími národy, všechna genealogická odvozování, s nimiž se setkáváme v kronikách počínaje VIII. stoletím, jsou jen holé *kronikářské výmysly*, kombinace sestrojené na základě zpráv biblických, zpráv svatých otců, na základě posloupnosti starších národů na území později slovanském, na vnější podobě názvů kmenů od sebe třebaš velmi vzdálených, kombinace vyplývající z touhy po povýšení národa nebo docela jen z vrozené některým kronikářům mnohomluvnosti a nepravdomluvnosti. A i když někteří spisovatelé se dostali místy hlouběji, přihlížejíce nejen k vnější podobě místní nebo kmenové nomenklatury, nýbrž k nitru řeči samé, — tu základní vědomosti jejich stály po dlouhou dobu na tak nízkém a primitivním stupni, že z toho nutně vyšel omyl, že dostali se na cestu křivou a na ní opět k nejpodivnějším a nesmyslným představám...“²

Od vyslovení tohoto kategorického soudu kritického vědce, široce zahleděného do problematiky slovanského dávnověku, již uplynulo více než

¹ Lubor Niederle, *Slovanské starožitnosti I. Původ a počátky národa slovanského*, sv. 1, Praha 1902, str. 35.

² *Ibidem*.

70 let. Zatím pozoruhodných výsledků dosáhla archeologie,³ etnografie,⁴ antropologie⁵ a lingvistická věda.⁶ Pozadu nezůstává ani historická slavistika.

Archeologie opustila mechanické chápání o praslovanské jednotě materiální kultury. V oblasti mezi (Odrou) Vislou a Podněpřím se v období kolem počátků našeho letopočtu dokládá delší soužití nositelů a tvůrců materiálních kultur, které vedle nesporných a převažujících společných rysů vykazují nepopíratelná specifika; ta nás opravňují hovořit o zvláštních oblastech kultury przeworské,⁷ zarubyněcké,⁸ černachivské,⁹ aj. Pro-

³ J. Filip, Počátky slovanského osídlení v Československu, Praha 1946; J. Böhm, K dnešnímu stavu otázky o původu a vzniku Slovanů, in Sborník pro hospodářské a sociální dějiny 2, 1947, str. 69–77; t ý ž, Původ Slovanů ve světle nové české literatury prehistorické, in Casopis Matice moravské (dále jen ČMM), roč. 68, Brno 1948, str. 1–21; Přehled československých dějin I, Praha 1958, str. 25–37; J. Eisner, Nové výklady o slovanské pravlasti, in Obrisy Slovanstva, Praha 1948, str. 43–61; t ý ž, Rukověť slovanské archeologie, Praha 1966, str. 128–133. Zvláště pozoruhodných výsledků se dopracovala polská archeologie. Souhrnně o ní viz Gerard Labuda, Fragmenty dziejów słowiańszczyzny zachodniej I/II, Poznań 1960–1964. — Po druhé světové válce mimořádně živý a plodný zájem o problematiku slovanského dávnověku projevuje archeologie. Tu uvádíme jen práce základního významu: P. N. Trefjakov, Vostočnoslavjanskije plemena, 1. vyd. Moskva-Leningrad 1948, 2. vyd. Moskva 1953; t ý ž, O proischoždenii slavjan, in Slavjaně 1952, č. 7, str. 26–32; t ý ž, Itogi archeologičeskogo izučeniija vostočnoslavjanskich plemen, Moskva 1958 (shrnující studie o výsledcích sovětské archeologie za 50. léta); M. I. Artamonov, K voprosu o proischoždenii vostočnych slavjan, in Voprosy istorii (dále jen VI) 1948, seš. 9, str. 97–108; Proischoždenije slavjan, Leningrad 1950; B. A. Rybakov, Mesto slavjanorusskoj archeologii v sovetskoj istoričeskoj nauke, Sovetskaja archeologia, Moskva 1957, č. 4, str. 55–65; Očerki istorii SSSR II, Krizis rabovfadeličeskoj sistemy i zaroždenije feodalizma na teritorii SSSR III–IX vv., red. B. A. Rybakov, Moskva 1958; A. D. Udalcov, Plemena Jevropejskoj Sarmatii, in Sovetskaja etnografia, Moskva 1946; t ý ž, Osnovnyje voprosy etnogeneza slavjan, ibidem, M. 1947, č. 6–7, str. 3–13; t ý ž, Proischoždenija slavjan, in Vestnik drevnej istorii, Moskva 1947, č. 7, str. 95–100 aj.; A. V. Archiovskij, Kulturnoje jedinstvo slavjan v srednije veka, Sovetskaja etnografia 1964; 1, str. 84–90; M. Ju. Brajčevskij, Radjanska nauka pro podchodzenija slavjan, Kyjev 1959; Istoriija SSSR s drevnejšich vremen do našich dnej I, Moskva 1966, str. 300 sq.

⁴ Tu přední místo právem stále náleží polskému badateli K. Moszyńskému a jeho dílu Kultura ludowa Słowian I–II, Kraków 1929–1939. T ý ž, Badania nad podchodzeniem i pierwotną kulturą Słowian. Kraków 1925, t ý ž, Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego, Wrocław–Kraków 1957 aj.

⁵ Z výsledků současně antropologie čerpá (využívaje též výsledků věd ostatních) J. Czekanowski ve svém spise Wstęp do historii Słowian, 2. vyd., Poznań 1957; viz rovněž jeho stať ve sborníku Z polskich studiów slawistycznych, Warszawa 1958, str. 137–145.

⁶ Zde po dlouhou dobu téměř výlučné místo zaujímal polská lingvistika pracemi T. Lehra-Spławieńskiego O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian, Poznań 1946, a druhou práci z téhož roku Początki Słowian (tamtéž). Mimořádný význam v procesu etnogeneze Praslovanů přičkl lužické kultuře, jejímž vlivem došlo k rozpadu baltoslovanské jednoty (6. až 4. stol. před n. l.). — Z českých badatelů tu zaslouží pozornost V. Polák, z jehož studií se otázkou etnogeneze Slovanů zabývá úvaha Etnogeneze Slovanů z hlediska jazykového, ibidem 13–27; t ý ž, Slovanská kultura s hlediska jazykového, ibidem str. 95–118. — Viz k tomu R. Trautmann, Die slavischen Völker und Sprachen, Eine Einführung in die Slavistik, Leipzig 1948.

⁷ J. Kostrzewski, Od mezolitu do okresu wędrowek ludów, in Encyklopedia Polska, t. IV, cz. 1, dział V, Kraków 1939; t ý ž, Kultura prapolska, Poznań 1947; t ý ž, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, wyd. 3, Wrocław 1955; t ý ž, Prasłowiańszczyzna, Poznań 1946; t ý ž, Pradzieje Polski, Poznań 1949; W. Hensel, Pochodzenie Słowian, in Wiadomości Archeologiczne, roč. 20, Warszawa 1951, str.

nikavý rozvoj sovětské a polské archeologie po druhé světové válce přinesl nesporná svědectví o dalších menších kulturních skupinách, vyznačujících se jistou specifikou kultury a bytu a rovněž se podílejících na etnogenezi Slovanů v daném období před počátkem našeho letopočtu a v první polovině 1. tisíciletí.¹⁰

V tomto smyslu hovoří též ligvistika. Nechápe „pravlast“ kulturní a jednotu Slovanů před jejich velkou expanzí staticky, ale naopak zdůrazňuje její vnitřní dynamičnost.¹¹ Pohyb mezi základními kulturními oblastmi mezi Vislou a Dněprem sice přispěl k posílení společných rysů kultury, ale zcela nepřeklenul místní jazykovou diferenciaci, která se v 2. pol. 1. tisíciletí v důsledku expanse ještě dále prohloubila a v dalším období vedla k vývoji vlastního diferencovaného jazykového a kulturního povědomí.¹²

Takto integrace a diferenciacie jsou dvě varianty souběžného obecně slovanského vývoje od kmenového vývoje k vývoji raně feudálních společenství.

211–220; K. Jażdżewski, Atlas do pradziejów Slowian, Łódź 1948–1949 aj. — Viz diskusi o slavinitě oksywské a przeworské kultury mezi J. Marciniakem a J. Kostrzewským — Pierwsza sesja archeologiczna, str. 77 sq.

⁸ J. Kostrzewski, opus cit. v pozn. 7. — P. N. Trefjakov, Vostočnoslavjanskije plemena, Moskva 1953, str. 92 sq.; týž, Itogi archeologičeskogo izučeniija vostočnoslavjanskich plemen, Moskva 1958, str. 33 sq.; F. D. Gurevič, in Očerki istorii SSSR II (III–IX vv.), Moskva 1958 str. 111 sq. a 643 sq. viz též Očerki istorii SSSR I (red. P. N. Trefjakov a L. A. Mongajt), Moskva 1956, str. 377 sq. — Je. V. Machno i I. M. Samojlovskij, Zarubineckije pamjatniki v lesostepnom Pridneprov'je, in Materialy i issledovanija po archeologii SSSR, Moskva 1959, str. 11–21; V. P. Petrov, Zarubineckij mogiľnik, ibidem, str. 32–60; Ju. V. Kucharenko, Pamjatniki zarubineckoj kultury v oblasti Verchnego Podneprov'ja, ibidem 22–31; A. L. Mongajt, Archeologia v SSSR, Moskva 1955, str. 311 sq.; viz rovněž studie Ju. V. Kucharenka in Sovetskaja archeologija, M. 1960, str. 289 an. a A. I. Terenožkin in Kratkije soobščeniija Instituta archeologii AN USSR, Kyjev 1961; Je. V. Maksimov, Pamjatniki zarubineckogo tipa v Subotove, Kratkije soobščeniija Inst. Archeologii AN USSR 9, Kyjev 1959, str. 29–42 aj.

⁹ K. Kostrzewski, op. cit. — P. N. Trefjakov, Vostočnoslavjanskije plemena, 2. vyd., Moskva 1/1953, str. 157 sq.; týž, Itogi archeologičeskogo izučeniija vostočnoslavjanskich plemen, Moskva 1958, str. 25 sq., A. L. Mongajt, Archeologija v SSSR, Moskva 1955, str. 312–313; M. A. Tichanova, O lokálních variantach černjachovskoj kultury, in Sovetskaja archeologija 1957, 4, str. 168 sq.; Je. V. Machno, Pamjatniki černjachovskoj kultury na teritorii USSR, in Materialy i issledovanija po archeologii SSSR 82, Moskva 1960, str. 9 sq.; Ju. V. Kucharenko, Volynskaja grupa polej pogrebenij, in Sovetskaja archeologija 1960, 291; Je. A. Symonovič, K voprosu o rannečernjachovskich poselenijach kultury polej pogrebenij, in Sovetskaja archeologija 1958, 1, str. 248–252; o výsledky sovětské archeologie se opírá ve své stati J. Kudláček, Kultura pohrebných polí černjachovského typu na Ukrajině a antská problematika, in Slovenská archeológia 5, 1957, str. 363–401. Výsledky slovanských archeologů do pol. 60. let shrnul a zaujal k nim stanovisko Jan Eisner ve své Rukověti slovanské archeologie, Praha 1966, str. 35–83.

¹⁰ Jan Eisner, Rukověť..., str. 50 sq.

¹¹ Viz V. Polák, Slovanská pravlast s hlediska jazykového, in Vznik a počátky Slovanů, I. Praha 1956, str. 13–27.

¹² Monumenta Poloniae Historica I, str. 558. — Zde zachycena starší tradice. Ale již v polovině 6. století Jordanis ve svém díle Goetica (V, 34, 35) píše: „... ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia Venetharum natio populosa censedit, quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Sclaveni at Antes nominantur...“. Dále pokračuje: „... nam hi, ... ab una stirpe exorti, tria nunc nomina ediderunt, id est Venethi, Antes, Sclaveni...“.

Současná věda vymezující území evropského formování Slovanů, evropské „pravlasti“ Slovanů dospěla ke koncepcím, které naposledy H. Lowmianski klasifikoval do čtyř kategorií:¹³ koncepci pravlasti na území mezi Vislou a Dněprem propracoval L. Niederle¹⁴ a na něj navázal H. Ułaszyn,¹⁵ souběžně s L. Niederlem formulovali své názory na evropskou pravlast Slovanů polští badatelé J. Rostafiński, J. Rozwadowski a jejich názorů se přidržel později též vatislavský historik Němec M. Vasmer.¹⁶ Tito autoři se vyslovili pro oblast poříčí Dněpru. Tvůrcem třetí koncepce, koncepce odersko-viselské byl J. Kostrzewski,¹⁷ po druhé světové válce ji zvláště zastával K. Tymieniecki.¹⁸ Lokalizace „pravlasti“ Slovanů do oblasti mezi Odrou a Dněprem je výsledkem badatelského úsilí sovětské vědy, především P. N. Tretjakova.¹⁹

*

Cesta k dnešním koncepcím byla však složitá. Ponechejme stranou složitost pojetí „jednoty“ a „pravlasti“ Slovanů²⁰ a obraťme svou pozornost k vývoji představ o jednotě a pravlasti Slovanů v předhumanistickém písemnictví slovanských národů.

Představy o etnické a jazykové jednotě Slovanů a o jednotě jejich vzniku a původu vznikly nejdříve v mimoslovanském prostředí, setkáváme se s nimi v oblasti vzdělanosti latinské a řecké. U zrodu těchto představ je dílo Pliniovo, Tacitovo a Ptolemajovo, u nichž Slované vystupují pod označením Venetů. Početnost, etnickou jednotu Slovanů zdůrazňuje Jordanis (polovina VI. stol.) a podotýká, že Venetové převážně nesou označení Antové a Sklaveni. Uvádí, že je to „natio numerosa... quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur...“ a připomíná, že „... ab una stirpe exorti (sunt)...“²¹ Jejich sídla v současné době klade na teritorium mezi Vislou, Dněprem a Dunajem.

Prokopios z Cesareje ve svém díle píše o četných národech Antů a pro Slovary nejčastěji užívá společného označení Sklabinů. Uvědomuje si a takto podtrhuje jejich etnické společenství i současnou jejich vnitřní diferenciaci.

¹³ H. Lowmianski, *Początki Polski I*, Warszawa 1963, str. 70 sq. U G. Labudy se setkáváme s klasifikací do tří skupin — viz *Fragmenty dziejów Słowian-szczyzny zachodniej I*, str. 71. — Naproti tomu L. E. Havlík v podstatě vymezuje 5 koncepcí, rozšiřuje Lowmianského klasifikaci o názor etnografa K. Moszyńskiego, který kladl pravlast Slovanů do Asie, na východ od Dněpru — viz Havlíkovu *Studii in Slovanský přehled č. 3*, roč. 1971, str. 212.

¹⁴ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti. Díl I. Původ a počátky národa slovanského 1.*, Praha 1902, str. 30–33.

¹⁵ H. Ułaszyn, *Praojczyzna Słowian*, Łódź 1959, str. 9.

¹⁶ J. Rostafiński, *O pierwotnych siedzibach i gospodarstwie Słowian w prehistorycznych czasach*, Kraków 1908, str. 6 sq.; J. Rozwadowski, *Krytyczne uwagi o praojczyźnie Słowian*, Kraków 1906; M. Vasmer, *Die Urheimat der Slawen*, in *Der ostdeutsche Volksboden*, Bresslau 1926, str. 118 sq.

¹⁷ J. Kostrzewski, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań 1914, str. 155 sq.; též, *Prasłowiańszczyzna*, Poznań 1946.

¹⁸ K. Tymieniecki, *Ziemia polskie w starożytności*, 1951, str. 290 sq.

¹⁹ P. N. Tretjakov, *Vostočnoslavjanskije plemena*, 2. vyd., Moskva 1953, str. 44.

²⁰ L. E. Havlík, *Pravlast a jednota Slovanů, představy a historie*, in *Slovanský přehled 3*, 1971, str. 210 n.

²¹ Viz pozn. 12.

Na písemnou tradici řeckou a latinskou navazuje soudobá kosmografie, z níž zvláště tak činí Bavorský geograf, jak se stručně nazývá *Descriptio civitatum et regionum ad septemtrionalem plagam Danubii* (z 9. stol.),²² jehož dílo čerpá z bezprostředního sousedství a autopsie. Zcela samozřejmě traduje etnické společenství za současné hluboké vnitřní diferenciaci.

Etnické společenství a současně již výraznou vnitřní diferenciaci zaznamenává též písemnictví arabské (*al-Mas'udí*, *al-Bakrí*) a židovské.²³

Ať se již v jednotlivých dobách 1. tisíciletí n. l. v různém soudobém písemnictví etnické a jazykové společenství Slovanů vyskytuje pod různými pojmy, všem je společné jedno: všechny tyto názory vycházejí z empirické reality společenství jazyka a etnika, společenství kultury.

Christianizace Slovanů a vznikání politicko-mocenských celků v 9.–10. století má zásadní význam pro formování představ o vlastním dávnověku. Pro období velkomoravského církevně slovanského písemnictví se zdá — a Havlíkovy výzkumy tomu nasvědčují²⁴ — že autoři Prologů a Pochval, životopisci Konstantina Filosofova a arcibiskupa Metoděje vnesli do velkomoravského písemnictví nejprve východořímské (byzantské) představy o jazykovém a etnickém společenství Slovanů. Domníváme se, že tyto představy teprve na půdě Velké Moravy nabyly též významu *liturgické diferenciaci* v protikladu k liturgii řecké a latinské. Zdá se nám, že podobná situace jako na Velké Moravě zvl. v jejím středním období byla i na počátku písemnictví v Čechách. Teprve v Kristiánově legendě se setkáváme s projevy vědomí též etnických souvislostí, s vědomím etnického společenství jednotlivých slovanských národů a vznikajících jednotlivých slovanských mocensko-politických celků.²⁵

V 11. století v období renesance slovanské liturgie v sázavském klášteře pojmu „slovanský“ se významově užívá jak ve smyslu liturgickém (a to především), tak ve významu širšího etnicko-jazykového společenství.

Kosmas pak, vychovaný v západoevropském prostředí, si přesně uvědomuje etnicko-etatizační diferenciaci mezi Slovy, mezi Čechy, Moravy, Polany, Chorvaty, Srby, Rusy, Lutici atd. a zároveň jednoznačně ztotožňuje Čechy se Slovy, tj. je si plně vědom jejich širší etnické a jazykové sounáležitosti. Zdůrazňování slavnosti Čechů v protikladu k Němcům „vzhlížejícím z vrozené pýchy s nadutou domýšlivostí na Slovy a jejich jazyk“, dokazuje slavnost Kosmova pojetí češství.²⁶

V písemnictví přemyslovských Čech 12. století bylo běžné užívání označení „slovanský“ jako synonyma „český“, a to ve významu *etnicko-jazykového společenství*.²⁷ Podobná situace je též v raně feudálním písemnictví polském, srbochorvátském a zvláště ruském, tedy jak v oblastech písem-

²² B. Horák, D. Trávníček vydali toto dílo v Rozpravách ČSAV, Praha 1956, roč. 66, seš. 2.

²³ G. Labuda, *Fragmenty... I*, str. 43 sq.

²⁴ L. E. Havlík, in *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 18 n.

²⁵ J. Ludvíkovský, *Great Moravian Tradition*, in *Magna Moravia*, Praha 1965, str. 526 sq.

²⁶ Kosmova kronika česká, kniha 1, kap. XL, Praha 1972, str. 69 (přeložil Karel Hrdina a Marie Bláhová).

²⁷ Např. *Kanovník vyšehradský*, *Anály hradištsko-opatovické* (k r. 1105), Jarloch (k r. 1170). — *Srv. Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 19.

nictví latinského (Gall Anonym), kde se užívá především ve smyslu etnickém, tak v oblastech písemnictví církevně slovanského (Dukljanský letopisec, Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium, Povest vremennych let), navazujícího na tradice Velké Moravy a užívajícího pojmu „slovanský“ ve významu jak liturgickém, tak etnicko-jazykovém. V prostředí bulharsko-makedonském synonymum „slovanský“ zdomácnělo ve významovém smyslu pro vyjádření etnicko-jazykového příbuzenství, dále ve smyslu liturgickém a konečně ve smyslu označení domácího, rodného jazyka.²⁸

Christianizace jednotlivých slovanských zemí měla ještě další důsledky. Nová společnost, společnost raně feudální, přijímající novou ideologii, nový obraz o sobě a světě, přizpůsobila starší a původní představy o své minulosti novému učení. Biblická Genesis (zvl. kap. X.–XI.), Augustinova De civitate Dei (XVI, kap. 3, 4), díla církevních otců, kroniky latinsko-byzantské provenience staly se inspirujícím vzorem pro vytváření nových představ o původu a pravlasti Slovanů jako celku neb jednotlivých slovanských národů. Noáchovi synové Šém, Chám a Jáfet či jeho vnuci, zmatení jazyků při stavbě babylónské věže, rozdělení lidstva na 72 národy a jejich rozchod stal se obvyklým vstupem do dějin v písemnictví řeckém a latinském, hebrejském a arabském a rovněž v rozvíjející se letopisné literatuře jednotlivých slovanských národů. Takto postupovala Chronografia Jana Malaly z Antiocheje z pol. 6. stol., tzv. paschální byzantská kronika z konce 1. pol. 7. stol., Hamartolův Chronikon z pol. 9. stol., Chronografia patriarchy Nikefora z poč. 9. stol.,²⁹ arabská historiografie v dílech Hišáma al-Kalbího (8. stol.), který jako první doplňuje starší filogenetické představy též o Slované, dále v díle Abú Muhammada Kutaibího (9. století), Abú Džafara Tabarího (z poč. 10. století), al-Mas'údiho (z pol. 10. století) aj. Rozvíjející se slovanská historiografie, historiografie rodících se slovanských států doplnila zvláště byzantské filogenetické představy rovněž o Slované. Nejobsáhleji tu postupoval Nestor ve své Povesti vremennych let. Nestor a nezávisle na něm další letopisná literatura jednotlivých slovanských národů doplnili byzantsko-latinskou filogenezi tím, že Slované uvedli mezi národy potomků Jáfetových. Zachovává počet biblických národů, jak je tradují Isidorovy Origines (IX. 2) a Chronicon paschale (c. 32), Nestor spojil Slované s Ilyry a na jiném místě pak se sousedními Noriky.³⁰ Takto – a nezávisle na arabském dějepisce – dostali se Slované mezi 72 národy potomků Noachových a jejich evropská pravlast byla zároveň lokalizována na střední a částečně dolní Dunaj a do oblasti ilyrské. Takto se u Nestora kontaminovala christianizační tradice Ilyriky (tradice činnosti apoštola Pavla) a Velké Moravy a vyzvedal se jejich ústřední význam v dějinách slovanských národů.³¹

Děkan pražského kostela Kosmas počíná svou Cronicu Boemorum vý-

²⁸ Uvedme tu např. Život Naumův, Naumovy legendy, řecký Život Klimentův aj.

²⁹ Genealogii lidstva J. Malaly a G. Hamartola a tzv. paschální kroniky viz Migneovu Patrologii, PG sv. 97, str. 78, PG 110, str. 98 a PG 92, str. 115–138.

³⁰ Nestor přímo píše: „ot sích že 70 i 2 jazyku byst jazyk slověnek, ot plemeni Afetova, Narcí, eže suť Slověne...“

³¹ Podle názorů L. E. Havlíka jde o zaznamenávání velkomoravské verse slovanské pravlasti (Pravlast a jednota Slovanů, in Slovanský přehled 3/1971, str. 215).

kladem o rozchodu 72 národů ze země Sineár, odkud po mnoha staletích lidstvo (včetně Čechů) přišlo i do „těchto končin Germanie... ležící pod severní točnou až k řece Tanais a na západ“, která „úhrnným názvem sluje Germanie“. Odtud pak přivedl svůj lid praotec Boemus-Čech.³² Tu poprvé v domácím slovanském písemnictví byla vyslovena myšlenka o evropské slovanské pravlasti v oblasti severovýchodní.

V jihoslovanském písemnictví XII. století Pop Dukljanin z Dukli jednak ztotožnil Góty se Slovany a jejich cestu vedl ze severu do Panonie a odtud dále do Dalmácie.^{32a} Tím se Dukljanin přibližuje našemu Kosmovi.

S migrací Gótů spojuje Slovany též *Historia Salonitanorum* Tomáše ze Spalato.³³ Rovněž bavorské *Chronicon imperatorum et pontificum bavaricum* (z 80. let 13. stol.) vede Slovany do severní Evropy, odtud k Visle a k Dunaji.³⁴ Povislí materií slovanských zemí nazval polský kronikář z přelomu 13. a 14. století Dzierzwa a filogenezi Slovanů odvodil od germánských Vandalů.³⁵ V dílech těchto kronikářů nalezla ohlas zpráva Geografa Bavorského z 9. století o sídlech Zerivanů na Visle a Vartě.

Ilyrská tradice slovanské pravlasti našla vedle Nestora své vyznavače mezi českými kronikáři 13. a 14. století. Jejimi stoupenci tu byl Dalimil,³⁶ Přibík Pulkava z Radenína,³⁷ kteří vedou Slovany ze Sineáru na Balkán a odtud teprve do jejich soudobých sídel, a Jan z Holešova (konec 14. stol.), který hledá původ Čechů v Charvátsku.^{37a} Z Pulkavova díla čerpá *Chronica principum Poloniae* (z poslední čtvrtiny 14. stol.).³⁸ Nejhouževnatěji ilyrsko-panonská tradice slovanské pravlasti žila v ruské letopisné literatuře (až do 16./17. století). Na Nestora tu navazuje Novgorodský letopis ze 13. stol., autoři ruských chronografů 15.–17. stol., *Stepennaja kniga* ze 16. stol., anonymní kronikáři a autoři ruských azbukovníků.³⁹

Představy o podunajské pravlasti Slovanů vedle *Povesti vremennych let* tradoval též polský kronikář Boguchwał a autor *Velkopolské kroniky* z pol. 14. století. U něho se též setkáváme s počátkem tradice o třech bratřích – Lechu, Rusu a Čechu.⁴⁰

³² Kosmova kronika česká, Praha 1972, str. 11–12, – Na Kosmu navázal Letopisec pražský koncem 13. století. Českou zemi položil do severní Germanie a Čechy považuje za nejstarší obyvatele této země. – Srv. *Prameny dějin českých II*, Praha 1874, str. 368.

^{32a} *Ljetopis Popa Dukljanina*, ed. V. Mošin, Zagreb 1950, str. 40. – Srv. též G. Labuda, *Fragmenty...*, str. 66. Nejnověji L. E. Havlík, *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda*, *Rozpravy ČSAV*, řada společen. věd, roč. 86, sešit 2, Praha 1976.

³³ B. Kürbisówna, *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1959, str. 201.

³⁴ L. E. Havlík, *op. cit.*, str. 214.

³⁵ *Monumenta Poloniae Historica* (dále jen MPH) II, str. 164.

³⁶ „... Mezi nimi Slované, tu kdež bydlí Řekové, podle moře se usadichu

až do Říma se rozplodichu...“ – *Viz FRB III*, str. 48.

³⁷ *FRB V*, str. 2–4, 211–212. – *Viz též Výbor z české literatury I*, Praha 1957, str. 740.

^{37a} *Výbor z české literatury I*, str. 740.

³⁸ MPH III, str. 423.

³⁹ *Viz J. Pervolf, Slavjane, ich vzaimnyja otnošenija i svjazi*, sv. II, Varšava 1888, str. 420 sq.

⁴⁰ B. Kürbisówna, *Kształtowanie się pojęć geograficznych o Słowiańszczyźnie w polskich kronikach przeddlugoszkowskich*, in *Slavia Antiqua* roč. 4, 1954, str. 274.

V období rozvitého feudalismu ve 13.—14. století se setkáváme s novými rysy v rozvoji písemnictví a společenského vědomí. Obecný vývoj charakterizují 3 základní skutečnosti: 1. dochází k úpadku velkých imperií římského a byzantského, 2. vzrůstá síla a význam rozvíjejících se slovanských států a 3. je to období velkého evropského etnického a demografického posunu, období evropské kolonizace. Tyto obecné jevy jsou provázány vzrůstem národního sebevědomění, které v českém prostředí našlo svůj odraz již v Pražských letopisech z konce 13. stol., kde se ličí útlak Čechů ze strany Němců Oty Braniborského.^{40a} Proslulý list formulářové sbírky Jindřicha z Isernie, který je odrazem ideového milieu na dvoře Přemysla II., akcentuje osudové společenství zájmů Čechů a Poláků a rovněž společenství jazyka, krve a původu i společný zájem obrany proti společnému nepříteli.^{40b} Toto nové ideové hnutí nalézalo posilu v pokusu o vzkříšení velkomoravské tradice povoláním slovanských mnichů z Charvátska a odrazilo se v Marignoliho označení Karla IV. „Slávou Slovanstva“.⁴¹ Ideou *jednoty Slovanstva* je prodchnuto polské dílo *Descriptio Europae Orientalis* z roku 1308.⁴² Výrazem těchto tendencí je též oživený kult domnělého Slovana sv. Jeronýma, oživená úcta ke sv. Prokopovi, hrdé vyzvedávání a chvála slovanského vyšehradského studia.⁴³ Ideou jazykové a etnické jednoty je ovládáno též dílo kronikáře Petra Žitavského, cizince na české půdě, stejně jako list Karla IV. srbskému vládci Štěpánu Dušanovi z r. 1355, v němž se zdůrazňuje, že oba vládcé spojuje „ušlechtilý slovanský jazyk“ — „... eiusdem nobilis slavici idiomatis participatio, eiusdem generosae linguae sublinitas...“⁴⁴

Věnovali jsme tu poněkud více prostoru soudobým zprávám o Slovanech, soudobým názorům a představám o původu, jednotě a vztazích mezi slovanskými národy. Stalo se tak proto, že jejich vzájemná konfrontace může přispět k oddělení vlastní tradice od umělých konstrukcí a současně vytvářet předpoklady pro pochopení historického přínosu pozdější humanistické vědy. Konečně každá nová vědecká myšlenka vyvěrá z předcházejících výsledků našeho poznání a současně je plodem doby, v níž vzniká. A problematika, kterou nastolila humanistická epocha v oblasti historiografie, svými kořeny tkví v antické a raně feudální epoše. Cesta k modernímu vědeckému nazírání a poznání je dlouhá, těžká a mozolnatá. Myšlenka slovanské jednoty jsme věnovali pozornost proto, že v důsledku násilného zásahu romanizace a germanizace, která sice šla ve směru potřeb třídního vývoje společnosti, ale směřovala napříč původní jednotnou církevně kulturní orientací a národním vývojem, došlo k daleko hlubšímu zásahu do slovanského vývoje nežli tomu bylo u románských a germánských národů, u nichž se zachoval jednotný kulturní základ. Kulturní

⁴¹ FRB III, str. 520.

⁴² Anonymi *Descriptio Europae Orientalis*, ed. O. G ó r k a, Kraków 1916, str. 41.

⁴³ „... ubi tunc famosum studium sclavonice lingue vigebat...“ — viz V. Chaloupecký — B. Ryba, *Středověké legendy prokopské*, Praha 1953, str. 97.

^{40a} FRB II, Praha 1974, str. 344 sq.

^{40b} B. Mendl, Z předzvěstí českého humanismu, in *Sborník J. B. Novákoví*, Praha 1932, str. 62. — Fr. Palacký, *Über Formelbücher*, *Rozpravy čes. spol. nauk*, Praha 1842, str. 287. — Srv. též vliv Jindřicha z Isernie na mistra Bohuslava ve formulářové sbírce Královny Kunhuty.

⁴⁴ Fr. Palacký, *Dějiny II*, Praha 1939, str. 448.

diferenciace a rozpad — bifurkace — kulturní jednoty, třídní a mocensko-politický antagonismus musely vést k prohloubené diferenciaci u Slovanů, k prohloubené desintegraci.

* * *

Jestliže 13. a 14. století uvedlo do evropských dějin fenomén měst a na počátku 15. století došlo k jeho prvnímu střetu se společenským, kulturním a mocenským tradicionalismem feudální společnosti středověké Evropy, pak 15. století svými zeměpisnými objevy otevřelo lidstvu nové, smělé obzory a nizozemská revoluce v 2. pol. 16. století a anglická revoluce v polovině 17. století uváděla demiurga současného vývoje — buržoasii — jako novou třídu do mocensko-politické a sociální struktury evropské společnosti.⁴⁵ Současně před společenskými organismy jihovýchodní, střední a východní Evropy vyvstalo akutní nebezpečí tureckého vpádu. Na něj pak reagovala společnost této oblasti vznikem a vzrůstem státního a národního vlastenectví. Člověk jako tvůrce hodnot a správce věcí vezdejších, absorbován teologickou problematikou absolutních náboženských pravd středověké asketické dogmatiky, dostával se do rozporu se stávajícím řádem a nastupoval cestu jeho zrelativizování a nakonec cestu jeho dialektického překonávání. Humanismus, renesance a reformace jako integrální složka v oblasti církevně náboženské, vyrůstající z odporu ke středověké ideologii asketismu, nebyly jen evokací a obrodou antiky, ale ideovou odpovědí na naléhavé otázky nové doby a byly či stávaly se novým životním krédem sociálním a kulturním. Emancipační filosofie člověka měla své pokračování v emancipačním úsilí národů. Nemůžeme tu rozebírat dialektiku rozvoje humanismu a renesance v jednotlivých obdobích 15. stol. do 3. desetiletí 17. století, jejich osudy a diferenciaci v jednotlivých zemích soudobé Evropy. Omezíme se pouze na oblast vývoje názorů na původ a pravlast Slovanů.

Humanistická kritika, nezastavující se ani před zkoumáním bible, nemohla se pochopitelně spokojit ani s mechanickým přejímáním výsledků scholastické analistiky předcházejícího období. Historické dílo dostávalo novou společenskou funkci. Jeho pozorování historických jevů a skutečností mělo poskytnout poučení současnosti, mělo sloužit a podložit, zdůvodnit vývoj politických metod a cílů současnosti. Nové směry ovládly vysoké školy v Bologni a v Padově. Francesco Patrizzi, Francesco Robortello, Carolus Sigonius, Guicciardini a Paruta oživili Tacitovu a Liviovu metodologii. Jestliže Guicciardini a Paruta hlásali filozofii pravdy, Carolus Sigonius usiloval o nejdokonalejší rekonstrukci minulosti na základě důkazů, tj. dokladů, pramenů minulého vývoje, jeho artefaktů, na základě pozorování, srovnávání a kritiky tradic. Postuláty, formulované představiteli italské humanistické historické školy, si v dílech jejich žáků postupně podmaňovaly tehdejší evropskou historiografii. Výmluvným příkladem za všechny jsou slova uherského historika, rodáka z Trnavy, žáka

⁴⁵ A. N. Čistozvonov, *Niederlandskaja buržuaznaja revolucija XVI. veka*, Moskva 1958. — Týž, *Die soziale Basis und der historische Ort des revolutionären Täuferiums*, in *Wiss. Zeitschrift der K. Marx-Universität*, Jg. 14, Gess. u. Sprachwiss. Reihe, Heft 3, str. 407 sq. — J. Polišenský, *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha 1970, tam uvedená literatura.

Francesca Robortella a Karla Sigonia — Jana Sambuca. Vyjadřují krédo tehdejšího historika:

„*Simplex historiae est lux, temporisatque veri parens, qui gloriam tribuit bonis...*“⁴⁶

Kritický přístup k dosavadní analistice oživil zájem o poznání historických děl klasického dávnověku, rozvoj dálkového obchodu a v souvislosti s tím prohloubení zeměpisných znalostí přineslo nejednu korekturu Ptolemaiova odkazu, posvěceného staletími.⁴⁷ Humanistický kriticismus evokoval studium hebrejštiny a arabštiny a otevřel nové obzory pro poznávání minulosti. Tlak nových gnozeologických výsledků oživoval kritiku a revizi představ o slovanském a národním dávnověku. Rozvoj komunikace vyvolával úsilí překonat kulturní izolaci a zároveň posiloval vzrůst národního sebeuvědomění a emancipace. Výsledky nové orientace se záhy dostavily. Biblický obraz filogenetických představ babylónsko-sineárských počátků Slovanů odmítal stejně Aeneáš Sylvius Piccolomini,⁴⁸ jako Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic,⁴⁹ a Jan Dubravius. Studium díla Strabonova, Ptolemaiova, Prokopiova, Jordanova, Liviova, Tacitova, Bedova, Konstantinova, arabsko-hebrejského písemnictví vedlo rovněž ke kritice a opuštění panonké, panensko-podunajské a ilyrské teorie o evropské pravlasti Slovanů. Pověst vremenných let, Boguchwał a Dalimil našli sice ještě své pokračovatele v Piccolominim,⁵⁰ v díle Zikmunda Herbersteina,⁵¹ v pracích polských historiků Jana Długosze (1415–1480),⁵² Stanislava Orzechowského, Jodoca Ludvíka Decia,⁵³ Bartoloměje Paprockého⁵⁴ a českých historiků Jana Marignoly a Václava Hájka z Libočan.⁵⁵ Nestorovy představy následovala celá ruská letopisná a historiografická tvorba až do 17. století. Tito historikové nejenže podrželi představu o jáfetickém původu Slovanů, ale oživovali teorie o balkánské, resp. podunajské a ilyrské pravlasti Slovanů v Evropě.

⁴⁶ Joannis Sambuci Tirnaviensis Pannonii Emblemata, Antverpiae 1564, str. 142 až 143. Viz též Tibor Kardos, Dejepisné dielo Jána Sambuca, in Humanizmus a renezanca na Slovensku, Bratislava 1967, str. 315 sq.

⁴⁷ Blíže viz T. Ulewicz, Sarmacja, Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI. w., Kraków 1950, str. 4 sq.

⁴⁸ Aeneae Sylvii Historia Bohemica, ed. v Kolíně 1532, 9–10. — Srv. k tomu komentář Martina Bielského, Kronika wsztystkiego świata, Kraków 1551, str. 153 v.

⁴⁹ Viz list Boh. Hasištejnského z Lobkovic králi Vladislavovi II. z 21. dubna 1497, in Sebrané spisy K. A. Vinařického, sv. II, Praha 1875, str. 131–143. — Srv. též Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, in Sbíрка pramenů ku poznání literárního života sv. II, Praha 1893, č. 60, str. 66, 67, ed. J. Truhláč. — Jan Dubravius, Historia regni Boemiae, Praha 1552, p. 2.

⁵⁰ Cit. dílo.

⁵¹ Zigmund Herberstein, Rerum Moscovitarum Commentarii, Basilej 1549, str. 4. — Srv. též Friedrich Adelung, Siegmund Freiherr von Herberstein, St. Petersburg, 1818.

⁵² Annales seu cronicæ inclyti regni Poloniae, in Opera omnia, ed. A. Przedziecki, T. 2, úvod.

⁵³ Jodocus Ludovicus Decius, De vetustatibus Polonorum I–III, lib. 1., ed. J. Pistorius, T. II., Basilej 1582, str. 260.

⁵⁴ Bartoloměj Paprocký z Glogol a Paprocké Voly, Diadochus, id est successio..., Praha 1602, ed. J. Polišenský, Praha 1941, str. 157, 183, 184, 191, 195, 219 aj.

⁵⁵ V. Hájek z Libočan, Kronika česká, Praha 1541, úvod. (Srv. též Kronika Jana Marignoly, ed. J. Emler, FRB III, 592 sq.)

Většina humanistických historiků však opouštěla podunajsko-panonskou a ilyrskou teorii o slovanském dávnověku. Na základě studia antických a raně středověkých památek a písemných pramenů přiklíněli se a propracovávali sarmatskou a severní teorii o evropské pravlasti Slovanů. Severní teorie spojovala a nejednou ztotožňovala germánské kmeny, zvláště Vandaly se Slovy. Dzierzwa nalezl pokračovatele v díle Flavia Blonda,⁵⁶ M. Ant. Coccia Sabellica⁵⁷ a Fr. Irenica.⁵⁸ Tyto představy propracovali ve svých dílech Beatus Rhenanus⁵⁹ a zvláště pak Albert Krantz⁶⁰ a na jeho výsledcích závislý Šebastian Münster ve své *Cosmografii* (Basilej 1559).

Polské anonymní dílo *Descriptio Europae Orientalis* z r. 1308 ztotožnilo Vandaly se Slovy.⁶¹ Slovanskou pravlast na sever kladli polští historikové M. a Joachim Bielští (*Kronika polska*, Kraków 1597), Matěj Strzykowski⁶² a Stanislav Sarnicki.⁶³ Nejrozhodnějším stoupencem a pěstitelem severní teorie o slovanské pravlasti byl dalmatský opat Mavro Orbini († 1614), který svým dílem *Il regno degli Slavi* (Pesara 1601) oslavil moc a slávu Slovanů. Sleduje slovanské dějiny od nejstarších dob, znovu oživil biblickou filogenezi a za evropskou pravlast Slovanů určil Skandinávií.

Druhou teorií o slovanské pravlasti, která získala početnou řadu stoupců, byla sarmatská teorie. Není bez zajímavosti konstatovat, že se se zvláště živým ohlasem setkala mezi slovanskými historiky, v prvé řadě polskými, kde nalezla své nejrozhodnější zastánce a pěstitele. Vědecky ji propracoval ve svém díle Martin Kromer.⁶⁴ Kromer odmítl slavinitu balkánských Ilyrů a Slovy do jejich sídel vyvedl ze Zakarpatí v pozdější době. Kromerovo stanovisko dovozovali další polští historikové, dále němečtí odpůrci Alberta Krantze (W. Lazius, D. Chytraeus, Frenzel aj.), Veroňan Alexander Quagnin, Jihoslované Dubrovničan Ludvík T. Crijević (Cerva Tubero,⁶⁵ V. Frančić (Verantius), Jan Lučić aj. Kromerovým předchůdcem mezi českými historiky byl Jan Dubravius,⁶⁶ jehož následoval negraduovaný profesor právnické fakulty pražského vysokého učení, piasecký rodák Jan Matyáš ze Sudetů.

Matyáš ze Sudetů přišel na pražskou universitu v r. 1610 mimořádně dobře připraven dlouhým studiem na vysokých školách a pobytem v zahraničí. Obnovoval po dvoustletém hiátu přednášky z oblasti práva. Mezi

⁵⁶ *Blondi Flavii Forviliensis Historiarum ab inclinatione imp. Romani usque ad a. 1410.*

⁵⁷ M. A. Sabellici, *De vetustate Aquileiae*, in *Opera*, T. IV., Basilej 1560, str. 231.

⁵⁸ *Germaniae exegeseos volumina XII*, Norimbergae 1518. Kolébku Slovanů umísťuje do Skandinávie a dává jim společný původ s Germány.

⁵⁹ *Rerum germanicarum libri III*, Paris 1530, I., p. 81 sq.

⁶⁰ Alb. Krantz (Crantz), *Wandalia, in qua Wandalorum populis et eorum... migratione...*, Colon. igr. 1519.

⁶¹ MPH VI, str. 587.

⁶² *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszytkiej Rusi*, Królewiec 1582, ed. M. Malinowski, T. I–II, Warszawa 1846.

⁶³ Stanisław Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum libri octo*, Kr. 1587, ed. při díle J. Długosze, Lipsko 1712, sv. 2, str. 976 sq.

⁶⁴ Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basilej 1558.

⁶⁵ *Commentaria suorum temporum*, ed. Schwandtner, *Scriptores rer. Hungaricarum II*, str. 107, 381.

⁶⁶ *Historiae regni Boemiae*, Praha 1552, úvod.

profesorský sbor a před studentstvem předstupovala osobnost, která sice postrádala akademický titul, gradus, zato však přicházela mimořádně vzdělaná, s širokým rozhledem, s velkými vědomostmi, oddaná české věci a svému vysokoškolskému působení. Matyáš se stal záhy oblíbeným učitelem. Jeho právnické disputace byly nesmírně úspěšné. V r. 1615 nabídl k disputaci tezi o původu Čechů. Základní teze zněla: *Bojemororum nationem non ex Slavis, ut Aeneae Sylvio et Johanni Dubravio videtur, sed ex Russia seu Roxolania originem trahere*. Matyáš rozvířil prudký spor s odpůrci, v jejichž čele stanul děkan artistické fakulty M. Mikuláš Troilus Hagiochoranus.⁶⁷ Na obranu svých tezí Matyáš ze Sudetů vydal v r. 1615 v Lipsku pojednání *De origine Bohemorum et Slavorum subseciva*.⁶⁸ Hájí názor, že Čechové ve svých dnešních sídlech nejsou autochtonní, že se podobně jako Poláci přistěhovali ze Zakarpátí, z oblasti sarmatsko-henet-ské. V závěru své úvahy umísťuje horoucí výzvu k činorodé práci, neboť spásu českého národa spatřuje jen v práci a věděni. Svě úvahy opírá o věcnou a pádnou argumentaci z úctyhodně obsáhlé antické (řecké a latinské), raně feudální byzantské, germánské a anglosaské literatury. Ve své závěrečné výzvě viděl naplnění slov Filipa Melanchtona, který o Henetech poznamenal, že založili a drží mocná království a vynikají ctností a moudrostí.⁶⁹ V únoru 1616 Jan Abraham z Geštorfu, který zastával funkci rektora pražské university, diskusi, která místy nabývala osobního charakteru, zakázal.

Co možno říci závěrem? Humanistické dějepisectví zahájilo velký zápas o pravdivé osvětlení slovanského a tím zároveň i evropského dávnověku. Rozšířilo základnu písemných pramenů poznání z doby antické a raně feudální a využívalo, lépe řečeno počalo využívat výsledků rozvíjející se humanistické jazykovědy a srovnávacího studia, jak se odráží ve srovnávacích slovnících 16. a 17. století⁷⁰ a krok za krokem připravovalo cestu k vědeckému řešení složité problematiky etnogeneze slovanských národů. Na výsledky humanistického dějepisectví navazovali osvícenci 2. pol. 18. století a průkopníci tzv. obrozeneckého procesu. Na dílo Matyáše ze Sudetů navázal Jan Chr. Jordan ve své práci *De originibus slavicus opus chronologico-geographicum*,⁷¹ jímž zahajuje se nové studium, završené Šafaříkovými Starožitnostmi.

⁶⁷ Z. Winter, *O životě na vysokých školách*, Praha 1899, str. 417 sq.

⁶⁸ Orig. Národní knihovna v Praze, sign. L. E. 54, Památník národního písemnictví na Strahově, sign. A. A. XIV 12.

⁶⁹ Ibidem, str. K 3/K 3v.

⁷⁰ V 16. stol. počaly se vydávat systematické mluvnice slovanských jazyků, zvl. českého a polského. Z českých gramatik tu uvádíme alespoň Vavřince Benedikta z Nedožer, Jana Blahoslava, který poukazyval na příbuzenství jazyka českého s polským a ruským. Ukazuje na úspěchy polštiny a polské literatury. Pozornosti si zaslouží Zikmund Hrubý z Jelení, který první vydal *Lexicon symphonicum, quo quatuor linguarum Europae familiarium, graecae scilicet, latinae, germanicae ac scla- vonicae concordi consonantiaque indicatur*, Basilej 1537. Jeho si zvl. cenil Matyáš ze Sudetů a ve své práci též užil.

⁷¹ 2 svazky, vyšlo ve Vídni 1745.

**ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПРОИСХОЖДЕНИЕ
И ВЗАИМНЫЕ ОТНОШЕНИЯ СЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ**

В настоящем размышлении автор занимается развитием взглядов эпохи гуманизма и ренессанса на возникновение, происхождение, дифференциацию, взаимоотношения и развитие славянских народов в исторических связях с предшествующим периодом средневекового универсализма и последующим периодом славизма эпохи барокко.

Занимаясь развитием представлений, сохранившихся в памятниках письменности восточных, западных и южных славян, автор подчеркивает, что наиболее живое сознание о прародине и переселении славян сохранилось у южных и западных славян. От них это сознание посредством письменного источника великоморавского происхождения конца IX—начала X вв. (до гибели Великой Моравии) проникло к восточным славянам и нашло отражение у Нестора. Основой представлений о первоначальном единстве славян была кирилло-мефодиевская традиция.

Исследуя происхождение, становление и смысл представлений о библейской (вавилонской), иллирской, сарматской и прибалтийской прародине славян, автор согласно с Г. Лабудой склоняется в сторону его эволюционного, динамического понимания и толкования. В X в. начинает создаваться литературная традиция о происхождении славян, которая с некоторыми вариантами устоялась (приняв конкретный вид у Галла, Космаса, Попа Дуклянина из Дуклы и у Нестора). Эти различия были связаны также с национальной и языковой дифференциацией славян, существующая наряду с одновременным сознанием славянского этнического единства, что встречается в хрониках, в Великопольской хронике, у Фомы из Сполета (Сплита), у чехов в произведениях Далимила и Пулькавы. Одновременно здесь налицо разные представления о колыбели и миграции славян.

Сознание славянской этнической общности несомненно сыграло значительную роль и в борьбе, общении и столкновении с соседними, этнически чужими образованиями. В условиях конкретного развития политической борьбы во второй половине XV и в XVI вв., когда возрастает сознание национальной самобытности почти у всех славянских народов параллельно с укреплением именно у западных и южных славян сознания языкового и этнического родства, усиливается осознанное стремление к развитию политического и культурного сотрудничества. В среде западных и южных славян крепнет ориентация на польско-литовско-русское государство и восточнославянский мир. Идея этнического единства и межславянского родства приобретает черты политической программы, достигая своей вершины в проявлениях чешской политической мысли во второй половине XVI в. и во время восстания чешских сословий.

При наличии таких условий в собственной среде польско-литовско-русского государства возникало и крепло новое представление о происхождении и прародине славян, поддерживаемое также критицизмом гуманистической науки. Иллирская теория уступает на задний план, вытесняется сарматской теорией (Мацей из Мехова, М. Кромер, М. Бельский, Ян Кохановский др.). В это время в чешской среде продолжает бытовать иллирская теория, культивируемая когда-то Энеем Сильвио Пикколомини, Вацлавом Гайеком из Либочан, а в особенности Яном Дубравием или же, наконец, в трудах филологов Матуша Бенешовского, Яна Благослава и др. Только в 1614 по 1616 гг. должен был решиться спор в пользу или иллирской или сарматской теории и в чешской среде, а именно в диспуте магистров Пражского университета, Яна Матиаша из Судетов и Микулаша Троила. Иллирская теория продолжала господствовать среди южных славян (включая болгар), нося характер орудия контрреформации, рекаголизации. Гайек и Дубравий имели своих продолжателей в лице Мавра Орбини и Гундулича.

FRANTIŠEK HEJL

**HUMANISTIC OPINIONS ON THE ORIGIN
AND INTERRELATIONSHIPS OF THE SLAVONIC NATIONS**

In his reflections the author considers the development of opinions on the origin and source of the Slavs and on the mutual relationships between the Slavonic na-

tionalities from the beginning of the present era down to the culmination of humanistic scholarship. He stresses the significance of the contribution of archeology and modern comparative linguistics and also takes into account the results of anthropological studies. The author stresses the need for a complex study of the problems and for the co-operation of the scientific disciplines mentioned and endeavours to approach the entire problem *objectively*. On the basis of arguments derived from a wide range of sources he sums up and classifies ideas relating to the linguistic and ethnical unity of the Slavs and examines their historic validity. He draws attention to the importance of Christianization in the process of the formation of the early feudal Slavonic nationalities, where a significant part was played by liturgical differentiation.

He analyses the development of opinions in feudal writings, examines the differentiations in biblical opinion on the origin and ancestral home of the Slavs, as we encounter it in the European chronicles of the time.

He proceeds to expound the opinions of humanistic historiography, points out the rational elements in it, the first attempts to objectivize the process of acquiring knowledge and the rationalistic approach to source material; and at the same time indicates the first attempts at making use of the observations of related branches of science, above all of philology, and of the expanding auxiliary historical disciplines, and in particular of the scientific criticism of source, then in its infancy. He sees especially in the works of Matyáš of Sudetia the culmination of the achievements of humanistic historiography. The latter's work "Bojemorum nationem non ex Slavis . . . , sed ex Russia seu Roxolania originem trahere videtur" and "De origine Bohemorum et Slavorum subseciva" provided the point of departure for the research of the Enlightenment in the work of Johann Chr. Jordan.